

Дәріс №6. Білім, ғылым, техника және технологиялар

Оқыту әдістері/дәріс түрі: ауызша баяндау, талқылау

Оқытудың техникалық құралдары, көрнекі құралдар: интерактивті тақта

Дәрістің оқыту нәтижелері

ПОН 1- философияның тарихи дамуы контекстінде онтология мен метафизиканың негізгі мазмұнын сипаттау; болмысты философиялық түсінудің ерекшеліктерін түсіндіру; дүниетанымды табиғи және әлеуметтік дүниені философиялық рефлексия мен зерттеудің өнімі ретінде негіздеу; дүниені ғылыми-философиялық танудың әдістерін жіктеу.

ПОН 4- қазіргі жаһандық қоғамның өзекті мәселелеріне қатысты өзінің моральдық ұстанымын тұжырымдау және сауатты дәлелдеу; кәсіптік саладағы мәселелердің философиялық мазмұнын анықтауға және нәтижелерін талқылауға ұсынуға маңызы бар зерттеулер жүргізу.

Дәрістің мазмұны (жоспары)

1. Ғылымдағы әдіс мәселесі. Ғылым және техника

2. Техника философиясы өркениетті сыни тұрғыда бағалау ретінде.

Дәрістің тезистері;

1. Ғылымдағы әдіс мәселесі. Ғылым және техника.

Дәріс мазмұнының 1-бөлімі бойынша тезистер

Ғылым көпқырлы, көпастарлы әлеуметтік феномен ретінде біздің өмірлік қызметіміздің барлық салаларына белсенді түрде енеді. «Ғылым» түсінігінің мағынасын ашу үшін, оның даму барысын қадағалау үшін ғылым мен қоғам, ғылым мен мәдениет арасындағы байланыстардың кең жүйелері негізінде, сол ғылымның өзін нақты тарихи саралау арқылы жүзеге асыруға болады. Ғылым мәдени-тарихи тұтастықпен тығыз қарым-қатынаста дамиды. Құбылысты шынайы түсініп, ой-толғамнан өткізу үшін, оның түп тамырын және даму тарихын білу қажет.

Антикадағы, Орта ғасырлардағы, Қайта Өрлеу дәуіріндегі, Жаңа замандағы ғылым алынған білімдердің тереңдігі және мазмұнымен қатар, мәселені қоюымен, зерттеу әдістерімен, дәлелдеу және негіздеу тәсілдерімен, ғылымның мәнін, мақсат, міндеттерін түсіну барысымен ерекшеленеді. Бір жағынан, ғылыми білімдердің дамуы әлеуметтік-тарихи қажеттіліктерімен анықталады, екінші жағынан – жаңа ойлардың, түсініктердің, теориялардың пайда болуы танымның ішкі қозғалыс заңдарының және оның логикасының негізінде жүзеге асады.

Негізгі заңдылықтарды ашу жаңа ойлар, ерекше ғылыми нәтижелерді алудың кілті ғылыми зерттеудің табиғатын дұрыс түсінуде болып табылады. Танымның қайшылықты мәні оның мынадай астарларының бірлігі мен өзара бір-біріне енуінде көрініс табады, мәселен, теориялық және эмпирикалық, формальдық және мазмұндық, нақты және нақты емес, өлшенетін және өлшенбейтін іргетасы (фундаменталды) және қолданбалы.

Қазіргі заманның адамы бұл дүниеге келіп о дүниелік болғанына дейін сырттай қарағанда бір бірімен мүлдем байланысы жоқ екі әлемде – шынайы (табиғи) сондай ақ жасанды техно-психоәлеуметтік ортада өмір сүретіндігі белгілі. Бұл жерде, техно- және психоәлеуметтік ортаның табиғи ортаға қарағанда басым болатындығын атап көрсету керек.

Қазіргі кезде адамның санасына оның психоәлеуметтік ортасында орын алып отырған алуан түрлі жалған ғылыми, діни, мистикалық көзқарастар әсер етуде. Әрине, шынайы ғылым мен білім бұл жалған ілімдермен сиысуы мүмкін емес және ғылыми дүние танымды елемей бұрмалау аса қауіпті әлеуметтік және жекелеген зардаптарға душар етуі мүмкін. Бұл қауіп саяси билік, дін және жалған ғылым одақтасқан жағдайда бірнеше есе күшейуі мүмкін. Оған мысал ретінде инквизиция, діни фундаментализм мен фанатизм, фашизм, кибернетика мен генетиканы қудалау және т.б. келтіруге әбден болады.

Ғылымның дамуы нәтижесінде біздің өміріміз бір ғана ұрпақ ішінде елеулі өзгерістерге ұшырап отыр. Қоршаған орта туралы ақпараттың ағымы бірнеше жыл ішінде еселеп көбеюде. Адам болса бұл ақпарат ағымын жеткілікті деңгейде қабылдап үлгере алмау үстінде. Оның себебі, қоғам дамуы барысындағы мүлдем жаңа ғылыми пәндердің пайда болып, осыған қоса олардың тармақтанып, салаларға бөлінуінде. Ғылымның салаларға бөліну үрдісі нәтижесінде қазіргі кезде ғылымда 15 мыңнан астам ғылыми пән бар. Әрине,

осыған байланысты адамзаттың өзін қоршаған табиғат пен қоғам туралы білімінің тереңдігі мен дәлдігі де елеулі түрде өскен. Осымен қатар ғылымның әртүрлі салаларының және ғалымдардың арасындағы байланыс пен өзара түсіністіктің де әлсірегендігін мойындау керек. Тіпті кейбір жағдайларда, бір ғылымның әртүрлі салаларында жұмыс істейтін ғалымдар екінші бір саланың зерттеу әдістері мен нәтижелері жайлы мүлдем бейхабар болады. Абырой болғанда қазіргі кезде ғылымның өзі дүниені тек пәндік сипатта зерттеуге қарсы әдістер мен құралдар қалыптастырып, шығарып отыр. Ғылыми салалардың арасындағы байланысқа деген бұл жаңа көзқарас *интегративті* немесе *пәнаралық* деген атқа ие болды.

Егер қазіргі заман адамы ешқашан ғылым саласында еңбек етпеген болса, оның ғылыми қағидаларды (концепцияларды), қаншалықты білуі қажет? Ғылым – тек білімнің, фактілердің және т.б. жиынтығы ғана емес ол сондай ақ, қоғамның мәдени-әлеуметтік маңызды құбылыстарының бірі. Яғни ғылым дегеніміз бұл:

- 1) мәдениеттің бір саласы;
- 2) дүниетанымдық әдістің бірі;
- 3) адамды және табиғатты қайта өңдеуші өндіргіш күш;
- 4) арнаулы институт (институт түсінігіне тек жоғары оқу орны емес, сонымен қатар ғылыми қауымдастықтар, академиялар, лабораториялар, журналдар және т.б. кіргізіледі).

Ал егерде біз ғылым мен өнерді салыстыратын болсақ, көрсетілгеннен бөлек жағдайды көреміз. Ғылым – қоршаған ортаны зерттеп білу үдерісіндегі көптеген адамдардың өз тәжірибелерін жинақтап, оларды түсіндіруге бағытталған өзара үйлесімді, жүйелі іс-әрекеттерінің нәтижесі. Ал өнер болса жекелеген адамның жан-тәнінің белгілі бір жағдайын суреттеп, нақты бір сезімдерді оятуға бағытталған белгілі бір адамның интуитивтік әрекеттері.

Ғылым философиясы тарихи өзгертін әлеуметтік-мәдени астарда қарастырылатын және олардың тарихи дамуында алынған ғылыми білімдерді өндіргіш қызмет ретінде жалпы заңдылықтарды және ғылыми танымның тенденцияларын таныстырады. Екі мықты ағым – ғылым тарихы мен философиясы – біртұтас және бөлінбес. Олар дамудың ұзақ әрі күрделі жолынан өтті. Ғылым тарихы тек философиялық тұжырымдарға эмпирикалық негіз болып қана қоймайды, сонымен қатар, өзінің ары қарай дамуына анағұрлым тиімді жолды таңдап алады. Ғылым философиясының эвристикалық потенциалды білім дамуындағы белгілі бір гипотезалар мен жобаларды жасауға, бастауға, ғылым дамуының жаңа бағыттарын алдын ала айтуға, оның нәтижелерін интерпретациялауға тиіс. Тарихилық қағидаты ғылым философиясының назар аударарлық орталығында тұрады. Ол ғылыми бағдарламалар мен физикалық шынайылық зерттеулерінің қалыптасу үдерісін ашуға мүмкіндік береді, оның түсіну жолдарын түзетеді. Сондықтан да, ғылым, өз түсініктерінің нақтылығы мен айқындылығына, олардың өзара байланыстарын қалыптастыруға, олардың теориялық жүйелердің логикалық нәтижелі және тұтас болуына ұмтылады.

Ал, ғылым тарихының ролі мен маңызына келер болсақ, келесі мәселелерді бөліп қарастыруға болады. Біріншіден, әр түрлі табиғи салалар мен әлеуметтік әлемдегі ізденулерді ынталандырады; екіншіден, білім дамуының кең көлемді ауқымына ие; үшіншіден, білімге қол жеткізу жолдары, әр түрлі объектілерді игеру формалары мен тәсілдері туралы ақпаратты шоғырландырады; төртіншіден, зерттеушілердің назарын болашағы жоқ, тығырыққа тірелер жағдайларға аудара отырып, ғылым адасулар мен қателіктерге алып келетін ойлар мен гипотезалардың пайда болу мүмкіндігінен сақтандырады.

Табиғатты тану жолдары мен логикасын пайда болу процесін, іргетасты деректердің, ғылым теориялары мен әдістерінің өзгертілуін, объективті шынайылықты танудағы орны мен ролін зерттей отырып, ғылым тарихы зерттеушінің ойлау мәдениетін байытады, қазіргі заманға ғылымның теориялық негіздерін қалыптастырып, нақты жаңа мәселелердің қойылуына негіз болады. Ғылым мен техниканың тарихы табиғи әлемнің заңдары мен

нормаларының қалыптасуына, оның дамуының объективті логикасына маңызды құрал ретінде әрекет етеді.

Кейде ғылыми білім өзге білім салаларымен салыстырғанда өзінің жоғары дәлділігімен ерекшеленеді деп айтылады. Бұл рас болғанымен шешуші рөл атқармайды. Бүгінгі күні техникада ғана емес, қоғамдық басқару жүйесінде де математикалық есептеулер, статистикалық мәліметтер, бүге-шүгесіне дейін дәл есептелген жоспарлар мен бағдарламалар қолданылады. Дәлдік нақтылыққа қатынастың белгілі бір тәсілі ретінде күнделікті өмірге де енді: темір жол және авиация кестелері дәл болып табылады, ол мемлекет қызметкерлеріне де, станоктағы жұмысшыға да, бухгалтерге және дәрігерге де қажет. Ғылыми таным абстрактылы ұғымдармен жұмыс жасаса, көркемдік таным нақты тірі адамды бейнелі, көрнекілік тұрғыда қарастырады деген пікір қалыптасқан. Бұл тұжырым белгілі мөлшерде әділ болғанымен, ол да ғылыми танымның ерекшелігін көрсете алмайды.

Бір жағынан күрделі ғылыми абстракциялар құрастырумен айналысатын ғалымға көрнекі бейнелерге, аналогия мен метафораларға жиі жүгінуге тура келсе, екінші жағынан суретшілер (сұңғатшылар, мүсіншілер, жазушылар, сазгерлер және т.б.) өз шығармашылықтарында дәл, логикалық, кіршіксіз ұғымдарға, пікірлер мен әдістерге сүйеніп отырады. Мұны, мысалы, Шостаковичтің бірқатар симфонияларының бағдарламаларын оның музыкалық мәтінімен салыстырғанда айқын аңғаруға болады. Дәл, ұғымдарда бейнеленген білімдер көптеген ірі жазушылардың шығармаларының негізін құрайды (Пушкин, Толстой, Салтыков-Щедрин, Чехов, Паустовский, Булгаков және т.б.). Бұл ұғымдық және бейнелік танымдардың бірін-бірі теріске шығармайтындығын көрсетеді. Олар әртүрлі "дозаларда" ғылыми шығармашылықта да, көркемдік шығармашылықта да кездеседі. Олар сонымен қатар, әдеттік, кәдімгі санаға да тән. Бұл тұрғыда философ-неопозитивистердің ғылыми білімнің ерекшелігін оның эмпирикалығымен, яғни ғылымның бүкіл мазмұнын бақылаулар мен эксперименттерді сипаттау арқылы ғана анықтайтын пікірімен келісуге болмайды. Бұл туралы кейінірек сөз болады. Шындығында, білімнің формасы түріндегі және оның өзге формалардан артықшылығы, ғылымның теориялық білімдер жүйесі түрінде өмір сүруінде. Ғылыми білімнің ең жетілген формасы теория болып табылады.

Жалпы білім беруде ғылым тарихы мен философиясы пәнінің басты мақсаты тек жаңа білімге ие болу ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлем ғылымында қоршаған әлем туралы қалыптасқан түсініктер мен ойлаудың ғылыми, рационалды ойлау қабілетін қалыптастыру болып табылады. Басқа сөзбен айтқанда, нысана жас маманда эрудицияны дамытып, қоршаған дүниеге, жалпы мәдениетке деген концептуалды көзқарасты, жалпы мәдениетті және білгірлікті қалыптастыру.

Ғылым көпқырлы, көпастарлы әлеуметтік феномен ретінде біздің өмірлік қызметіміздің барлық салаларына белсенді түрде енеді. «Ғылым» түсінігінің мағынасын ашу үшін, оның даму барысын қадағалау үшін ғылым мен қоғам, ғылым мен мәдениет арасындағы байланыстардың кең жүйелері негізінде, сол ғылымның өзін нақты тарихи саралау арқылы жүзеге асыруға болады. Ғылым мәдени-тарихи тұтастықпен тығыз қарым-қатынаста дамиды. Құбылысты шынайы түсініп, ой-толғамнан өткізу үшін, оның түп тамырын және даму тарихын білу қажет.

Антикадағы, Орта ғасырлардағы, Қайта Өрлеу дәуіріндегі, Жаңа замандағы ғылым алынған білімдердің тереңдігі және мазмұнымен қатар, мәселені қоюымен, зерттеу әдістерімен, дәлелдеу және негіздеу тәсілдерімен, ғылымның мәнін, мақсат, міндеттерін түсіну барысымен ерекшеленеді. Бір жағынан, ғылыми білімдердің дамуы әлеуметтік-тарихи қажеттіліктерімен анықталады, екінші жағынан – жаңа ойлардың, түсініктердің, теориялардың пайда болуы танымның ішкі қозғалыс заңдарының және оның логикасының негізінде жүзеге асады.

Негізгі заңдылықтарды ашу жаңа ойлар, ерекше ғылыми нәтижелерді алудың кілті ғылыми зерттеудің табиғатын дұрыс түсінуде болып табылады. Танымның қарама-қайшылықты мәні оның мынадай астарларының бірлігі мен өзара бір-біріне енуінде көрініс табады, мәселен, теориялық және эмпирикалық, формальдық және мазмұндық, нақты және нақты емес, өлшенетін және өлшенбейтін іргетасы (фундаменталды) және қолданбалы.

Қазіргі заманның адамы бұл дүниеге келіп о дүниелік болғанына дейін сырттай қарағанда бір бірімен мүлдем байланысы жоқ екі әлемде – шынайы (табиғи) сондай ақ жасанды техно-психоәлеуметтік ортада өмір сүретіндігі белгілі. Бұл жерде, техно- және психоәлеуметтік ортаның табиғи ортаға қарағанда басым болатындығын атап көрсету керек.

Қазіргі кезде адамның санасына оның психоәлеуметтік ортасында орын алып отырған алуан түрлі жалған ғылыми, діни, мистикалық көзқарастар әсер етуде. Әрине, шынайы ғылым мен білім бұл жалған ілімдермен сиысуы мүмкін емес және ғылыми дүние танымды елемей бұрмалау аса қауіпті әлеуметтік және жекелеген зардаптарға душар етуі мүмкін. Бұл қауіп саяси билік, дін және жалған ғылым одақтасқан жағдайда бірнеше есе күшейуі мүмкін. Оған мысал ретінде инквизиция, діни фундаментализм мен фанатизм, фашизм, кибернетика мен генетиканы қудалау және т.б. келтіруге әбден болады.

Ғылымның дамуы нәтижесінде біздің өміріміз бір ғана ұрпақ ішінде елеулі өзгерістерге ұшырап отыр. Қоршаған орта туралы ақпараттың ағымы бірнеше жыл ішінде еселеп көбеюде. Адам болса бұл ақпарат ағымын жеткілікті деңгейде қабылдап үлгере алмау үстінде. Оның себебі, қоғам дамуы барысындағы мүлдем жаңа ғылыми пәндердің пайда болып, осыған қоса олардың тармақтанып, салаларға бөлінуінде. Ғылымның салаларға бөліну үрдісі нәтижесінде қазіргі кезде ғылымда 15 мыңнан астам ғылыми пән бар. Әрине, осыған байланысты адамзаттың өзін қоршаған табиғат пен қоғам туралы білімінің тереңдігі мен дәлдігі де елеулі түрде өскен. Осымен қатар ғылымның әртүрлі салаларының және ғалымдардың арасындағы байланыс пен өзара түсіністіктің де әлсірегендігін мойындау керек. Тіпті кейбір жағдайларда, бір ғылымның әртүрлі салаларында жұмыс істейтін ғалымдар екінші бір саланың зерттеу әдістері мен нәтижелері жайлы мүлдем бейхабар болады. Абырой болғанда қазіргі кезде ғылымның өзі дүниені тек пәндік сипатта зерттеуге қарсы әдістер мен құралдар қалыптастырып, шығарып отыр. Ғылыми салалардың арасындағы байланысқа деген бұл жаңа көзқарас *интегративті* немесе *пәнаралық* деген атқа ие болды.

Егер қазіргі заман адамы ешқашан ғылым саласында еңбек етпеген болса, оның ғылыми қағидаларды (концепцияларды), қаншалықты білуі қажет? Ғылым - тек білімнің, фактілердің және т.б. жиынтығы ғана емес ол сондай ақ, қоғамның мәдени-әлеуметтік маңызды құбылыстарының бірі. Яғни ғылым дегеніміз бұл:

- 1) мәдениеттің бір саласы;
- 2) дүниетанымдық әдістің бірі;
- 3) адамды және табиғатты қайта өңдеуші өндіргіш күш;

4) арнаулы институт (институт түсінігіне тек жоғары оқу орны емес, сонымен қатар ғылыми қауымдастықтар, академиялар, лабораториялар, журналдар және т.б. кіргізіледі).

Ал егерде біз ғылым мен өнерді салыстыратын болсақ, көрсетілгеннен бөлек жағдайды көреміз. Ғылым - қоршаған ортаны зерттеп білу процесіндегі көптеген адамдардың өз тәжірибелерін жинақтап, оларды түсіндіруге бағытталған өзара үйлесімді, жүйелі іс-әрекеттерінің нәтижесі. Ал өнер болса жекелеген адамның жан – тәнінің белгілі бір жағдайын суреттеп, нақты бір сезімдерді оятуға бағытталған белгілі бір адамның интуитивтік әрекеттері.

Ғылымның тарихы мен философиясы тығыз байланысты. Ғылым философиясы тарихи өзгертін әлеуметтік-мәдени астарда қарастырылатын және олардың тарихи дамуында алынған ғылыми білімдерді өндіргіш қызмет ретінде жалпы заңдылықтарды және ғылыми танымның тенденцияларын таныстырады. Екі мықты ағым – ғылым тарихы мен философиясы – біртұтас және бөлінбес. Олар дамудың ұзақ әрі күрделі жолынан өтті. Ғылым тарихы тек философиялық тұжырымдарға эмпирикалық негіз болып қана қоймайды, сонымен қатар, өзінің ары қарай дамуына анағұрлым тиімді жолды таңдап алады. Ғылым философиясының эвристикалық потенциалды білім дамуындағы белгілі бір гипотезалар мен жобаларды жасауға, бастауға, ғылым дамуының жаңа бағыттарын алдын ала айтуға, оның нәтижелерін интерпретациялауға тиіс. Тарихилық принципі ғылым философиясының назар аударарлық орталығында тұрады. Ол ғылыми бағдарламалар мен физикалық шынайылық зерттеулерінің қалыптасу процесін ашуға мүмкіндік береді, оның түсіну жолдарын түзетеді. Сондықтан да, ғылым, өз түсініктерінің нақтылығы мен

айқындылығына, олардың өзара байланыстарын қалыптастыруға, олардың теориялық жүйелердің логикалық нәтижелі және тұтас болуына ұмтылады.

Ал, ғылым тарихының ролі мен маңызына келер болсақ, келесі мәселелерді бөліп қарастыруға болады. Біріншіден, әр түрлі табиғи салалар мен әлеуметтік әлемдегі ізденулерді ынталандырады; екіншіден, білім дамуының кең көлемді ауқымына ие; үшіншіден, білімге қол жеткізу жолдары, әр түрлі объектілерді игеру формалары мен тәсілдері туралы ақпаратты шоғырландырады; төртіншіден, зерттеушілердің назарын болашағы жоқ, тығырыққа тірелер жағдайларға аударып, ғылым адасулар мен қателіктерге алып келетін ойлар мен гипотезалардың пайда болу мүмкіндігінен сақтандырады.

Табиғатты тану жолдары мен логикасын пайда болу процесін, іргетасты деректердің, ғылым теориялары мен әдістерінің өзгертілуін, объективті шынайылықты танудағы орны мен ролін зерттей отырып, ғылым тарихы зерттеушінің ойлау мәдениетін байытады, қазіргі заманға ғылымның теориялық негіздерін қалыптастырып, нақты жаңа мәселелердің қойылуына негіз болады. Ғылым мен техниканың тарихы табиғи әлемнің заңдары мен нормаларының қалыптасуына, оның дамуының объективті логикасына маңызды құрал ретінде әрекет етеді.

2. Техника философиясы өркениетті сыни тұрғыда бағалау ретінде.

Дәріс мазмұнының 2-бөлімі бойынша тезистер

Техника философиясының тұтқиылдан пайда болуының себебі неде? Неге бүгін адамзатты техниканың келешегі мазалайды? Х.Сколимовскидің пікірінше философиялық зерттеулердің бұл саласының пайда болуы европалық өркениеттің пайда болуы мен жойылуындағы техниканың ролін кеш мойындауды байқатады. Оның ойынша техника философиясы таза схолистикалық пән емес. Техника философиясын ең алдымен біздің өркениетті сыни тұрғыдан бағалаудың нәтижесінде пайда болғанын ескеру қажет. Ол аналитикалық тұрғыда ойлаушы философтар үшін талдау жасайтын алаң ретінде қалыптасып, дамып отырған жоқ.

Біздің өркениет шексіз көп техникаларды өндіріп шығарды, бірақ оның лингвистикалық-аналитикалық алуан түрі техника мәселесін шешіп бере алмайды. Философтардың, ойшылдардың, тарихшылардың, инженерлердің және көзі ашық азаматтардың парызы - “өркениет ретінде біз тудырған мәселелерге” жауап табу.

Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін техника философиясында өзге мәдени құндылықтарға ғана емес, қандай да болмасын бөтен өркениеттік болмысқа деген сағыныш күшейе түсті. Батыстық философтарды мынадай сұрақтар мазалай бастады: Европа жалған жолмен жүріп өткен жоқ па, батыстық рух мәдени-өркениеттік баламаны таңдауда қателескен жоқ па? Батыстың бүгінгі қасіреттері әуел баста адамзаттың өркениеттік даму жолын дұрыс таба алмаудың себебінен емес пе екен?

Қазіргі батыстық философияда адамзаттың бастапқы кезеңінде тарихи перспективаның әр түрлі варианттары болған деген идея қалыптасты. Оның бірі бүкіл ішкі ресурстарды адамзат рухын өзіндік тануға шоғырландыру. Ертедегі шығыс халықтары осы жолмен жүрді, оның дәлелі ретінде олардың діндерін алуға болады. Шығыс діндері адамның абсолютпен, болмыспен толық бірігуін уағыздайды. Адамды табиғаттан тыс құбылыс емес, оның бөлігі ретінде қарастыру, әлемге сіңіп кетуге ұмтылу, рух кеңістігінде барлық Ғаламның үнін есту - міне, ежелгі шығыстық ілімдер мен діндердің насихаттары осындай. Егер де европалық өркениет осы жолмен жүргенде, батыстық философтардың пікірінше, онда ол антропологиялық және рухани ресурстарын дамытып, ғарышқа, Ғаламның универсумына жақындай түсер еді.

Бірақ батыстық өркениет өзге жолмен жүрді. Оны таным мен әлемді қанау құмарлығы иектеді. Адамзат жан мен тәнді жаттықтыру қабілетін жоғалтып, техниканың көмегімен бүкіл әлемді өзіне бағындыру пиғылына берілді. Адамдар өзінің табиғатына сенуден қалып, рухты дамыту мен жетілдіруден бас тартты. Техникамен қарулана отырып, олар өздерінің күш-жігерін ішкі әлемге емес, сыртқы әлемге бағыттады. Хайдеггердің терминімен айтқанда техника адам Болмысына айналды.

Техницизм қоғам туралы қазіргі батыстық теориялардың методологиялық негізі ретінде.

Техника философиясы өзінің күрделі құрылымы бар жеткілікті дәрежеде күрделі философиялық ағым болып табылады. Техникалық өркениеттің динамикалық процестерін пайымдауға ұмтылған жаңа концепциялар пайда болды. Техника философиясындағы әр түрлі ағымдардың, көзқарастардың, позициялардың молдығына қарамастан барлығына ортақ нәрсе олардың технологиялық детерминизмге негізделуінде болып табылады, яғни қоғам өміріндегі техниканың анықтаушы рөлі мойындалады.

Техника философиясы ең алдымен қарама-қарсы екі бағытқа бөлінеді - техницизм және антитехницизм.

Техницизм техника дамуының адамзат үшін сөзсіз игіліктілігіне деген сенімге негізделеді. Техницизм қоғам өміріндегі техниканың рөлін тек қалыпты құбылыс ретінде, адамзаттың игілігі ретінде ғана қарастырады.

Неотехницизм өзінің алдыңғы формаларынан ерекшеленеді. Мұнда техникаға бұрынғысынша қоғам өміріндегі негізгі орын беріледі, бірақ оның өзіндік дамуы, өзіндік реттелу мүмкіндігі теріске шығарылып, қоғамдық бақылау қажеттілігі туралы мәселе қойылады.

Антитехницизм - технофобияның көрінісі, пайда болып, таралып және өсіп келе жатқан жаңа технологиялардың жұмбақ қауіп-қатерінің алдындағы үрей мен қорқыныш, сенімсіздік. Антитехницизмнің әр түрлі варианттары бар. Оның ішіндегі ең кеңінен таралғаны “батырлық пессимизм” (Ф.Ницшенің термині) деп аталады. Ол бойынша техника мен зұлымдықтың тегеуріні техниктер мен технократтардың үстемдігін, басқаруын тудырады. Антитехницизмнің тағы бір көрінісі адам өзі игере алмайтын рационалдық білімнің әуел бастапқы агрессивтілігімен сипатталатын, мәні “билікке деген ерікке” негізделген техникаға радикалды дұшпандықты білдіретін позицияны ұстанады (Маркузе, Адорно, Хоркхаймер). 60-шы жылдардың соңында бұл көзқарастар контрмәдениет идеологиясына жүйеленді (Т.Роззак). Контрмәдениет бойынша барлық қазіргі саяси күштер - мейілі ол “солшылдар”, “оңшылдар”, “орталық” болсын, технократиялық қоғамның бірыңғай құндылықтарына, техникалық рационализмге деген діни сенімге негізделген билік үшін күреске әкеледі.

Техниканы философиялық зерттеу өте күрделі құбылыс және әр түрлі қырлардан тұрады; методологиялық, әлеуметтік, саяси, эстетикалық, аксиологиялық және т.б. Қай мәселені алға тартқанына байланысты техника философиясы не ғылым философиясымен жақындайды, не әлеуметтік философияның немесе антропологиялық философияның бөлімі ретінде қарастырылады.

Техника философиясы негізінен екі басты дәстүрдің ықпалында: неопозитивизммен әсері және байланысы бар сциентистік методологизм және мәдениеттанымдық антропологиялық методологизм. Техниканы философиялық зерттеулер осы екі дәстүрдің біріне бағдар ұстануына байланысты не логикалық-методологиялық мәселелермен айналысады, не техниканың гуманистік құндылықтық қырларынан зерттейді. Бұл дәстүрлер кейде қиылысып жатады, ал бұл аталған зерттеулердің синтезіне деген тенденцияны туғызады.

Техницизм дүниетанымы, “технологиялық детерминизм” батыстық ойшылдардың көптеген теорияларын қамтып жатыр: “индустриалдық қоғам теориясы”, “постиндустриалдық қоғам теориясы”, “ғылыми революция теориясы”, “ақпараттық қоғам теориясы”. Және жалпы адамзат қоғамы дамуын кезеңдерге бөлуді қамтиды. Олардың пікірінше, техника барлық әлеуметтік факторлардың алғышарты болып табылады, оның нәтижесінде өндіргіш күштер стихиялық түрде жаңа қоғамдық қатынастарды тудырады. Техницизмнің әр түрлі өкілдері адамзат өркениетінің тарихи дәуірлерін техниканың белгілі бір аспектілерімен байланыстырады, мысалы, еңбек құралдарының алмасуы (Дж.Ленский), байланыс құралы (Маклюэн) немесе энергия көздері, яғни қоғамның дамуы мускулдық энергияның жүйелі түрде алмасуымен (бу, электр, атом) байланыстырылады. Батыстық авторлар әлеуметтік дамудағы техниканың анықтаушы рөліне негізделе отырып, адамзат тарихын үш кезеңге бөледі: “индустриалдыққа дейінгі қоғам”, “индустриалдық қоғам” және “кейінгі индустриалдық қоғам”. Индустриалдыққа дейінгі

қоғамдағы басты сала ауыл шаруашылығы, сондықтан да оны аграрлы, дәстүрлі қоғам деп атайды және шіркеу мен әскер бұл қоғамның басты институттары болып табылады. Индустриалдық қоғам ең алдымен корпорациялар мен фирмалардың жетекшілігіндегі өнеркәсіпке негізделеді. Кейінгі индустриалдық қоғам тарихтың жаңа перзенті болып табылады және бірқатар факторлармен анықталады: тауар өндіруші экономикадан қызмет етуші экономикаға көшу, қоғамның әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер, қоғамдағы саясатты анықтауда теориялық білімнің басымдылығы, жаңа интеллектуалды технологияның қалыптасуы, технологиялық өзгерістерді жоспарлау және бақылау. Индустриалды қоғам теориясын 50-жылдардың соңы мен 60-жылдардың басында негізін қалағандар қатарына Дарендорф, Арон, Белл, А.Турендермен қатар У.Ростоу жатады. Әлемтану мен әлеуметтік философия тарихында ол технологиялық детерминизмге негізделген “экономикалық өсім кезеңдері” концепциясының авторы ретінде белгілі. Технология дамуының деңгейлерінен шығара отырып У.Ростоу адамзат қоғамының даму тарихын бес кезеңге бөледі.

Бірінші кезеңді ол “дәстүрлі қоғам” деп атады және билік басында жер иеленушілер тұратын, ғылым мен техника тұрпайы, “ньютонға дейінгі” деңгейде болатын, әлеуметтік құрылымы көп сатылы өте төменгі ауыл шаруашылық өндірісі бар аграрлық қоғам ретінде сипаттады. Екінші кезең – “өтпелі қоғам”, бұл жаңа қоғам үшін алғышарттарды қалыптастыру кезеңі ауыл шаруашылығы өнімділігінің өсуімен, “іскер, кәсіпкер адамдардың жаңа типінің” пайда болуымен ұлттық қауіпсіздіктің экономикалық іргетасын қамтамасыз етуге ұмтылған “ұлтшылдықтың” өсуімен және осының негізінде бір орталыққа бағынған мемлекеттің қалыптасуымен сипатталады. Үшінші кезең – бұл қозғалыс кезеңі, “өнеркәсіптік төңкеріс кезеңі”. Бұл кезең өнеркәсіптің негізгі салаларының тез өсуінен, капитал жинақтау үлесінің жоғарылауына алып келетін өндіріс методтарының радикалды өзгеруімен ерекшеленеді. У.Ростоудың пікірінше, бұл кезеңде Англия XVIII ғасырдың аяғында, Франция мен АҚШ XIX ғасырдың ортасында, Германия XIX ғасырдың екінші жартысында, Ресей 1890-1914 жылдар аралығында, Үндістан мен Қытай XX ғасырдың 50 жылдарының басында орналасты. Төртінші кезеңді У.Ростоу кемелдену кезеңі немесе индустриалдық қоғам деп атайды. Оның пікірінше индустриалдық қоғамның негізгі белгілеріне өнеркәсіптің шапшаң дамуы, өндірістің мүлдем жаңа салаларының пайда болуы, ғылым мен техника жетістіктерін кеңінен енгізу, капитал салымы деңгейінің ұлттық кірістің 20 %-ға дейін жоғарылауы, қала тұрғындарының 60-90%-ға дейін өсуі, квалификациялық еңбек үлесінің өсуі жатады. У.Ростоудың есептеуінше кемелденген кезеңге жету үшін 50-60 жылдай өтпелі кезең қажет. Және соңғы, бесінші кезең – “жоғары бұхаралық тұтыну” дәуірі. Бұл қоғамның басты мәселесі өндіріс емес, тұтыну мәселесі, өндірістің негізгі салалары дәстүрлі салалар емес, қызмет көрсету және бұхаралық тұтыныс тауарларын өндірісі болып табылады.

Американ экономисі және әлеуметтанушысы У.Ростоудың бұл теориясы постиндустриалдық қоғам теориясының алғышарты және негізі болды. Экономика мен оның салаларының негізіндегі техника философиясының күрделіленген вариантын біз американ әлеуметтанушысы Д.Беллден кездестіреміз. Ол постиндустриалдық қоғам теориясының негізін қалаушылардың бірі. Белл “біржақты детерминизмді” жоққа шығарады және қоғамның әр түрлі салалары, мейлі ол саясат немесе мәдениет, технология және т.б. болсын өз алдына дербес және өзінің даму логикасы болады деп есептейді. “Постиндустриалдық қоғам” теориясының методологиялық негізі “белдеулік принцип” болып табылады. Д.Белл белдеулік принциптің көмегімен қоғамдық қатынастар мен институттардың, рухани процестердің тек бір ғана факторларға байланысты емес екендігін дәлелдеуге тырысады. Олардың бірі бір белдеудің бойында, екіншілері өзге белдеудің бойында орналасады. Беллдің пікірінше “постиндустриалдық қоғамның белдеулік принципі орасан зор теориялық білім және оның әлеуметтік өзгерістегі бағыттаушы ретіндегі жаңа рөлі болып табылады. Әрбір қоғам білімнің негізінде қызмет етеді, бірақ XX ғасырдың екінші жартысынан бастап технологияның мәнін өзгерткен ғылым мен инженерияның қосылуы жүзеге асты”. Постиндустриалдық қоғам концепциясының негізіне адамзат қоғамы тарихының үш кезеңге бөлінуі жатады: индустриалдыққа дейінгі, индустриалдық, индустриалдықтан кейінгі.

Сонымен, алғашқы әлеуметтік технологиялық революция аграрлық-қолөнерлік болып табылады. Оның соңғы нәтижесі өндіріс саласының негізіне егіншілік және қолөнер технологиялары жататын тарихи тұрғыда алғашқы өркениеттің қалыптасуы болды. Меншіктің әр түрлі формалары, алғашқы мемлекеттердің пайда болуы отырықшылыққа көшудің алғышарттары болды.

Екінші әлеуметтік технологиялық революция индустриалдық болып табылады. Ол XVII ғасырдың басына дейінгі кезеңдерді қамтиды, ал кейбір елдер мен аймақтарда онан да кешірек жүзеге асты. Оның нәтижесі индустриалдық және урбанистік өркениеттің пайда болуы деп саналады.

Соңғы біздің көз алдымызда өтіп жатқан әлеуметтік технологиялық революция ақпараттық-компьютерлік революция болып табылады. Ол қоғам өмірі мен адам өмірқамының бүкіл саласын ақпараттандырудың негізінде іске асады.

80-жылдары технизм идеологиясы күшейе түсті. Бұл бағыттың негізгі тұжырымдары О.Тоффлердің атақты “Үшінші толқын” еңбегінде жарияланды. О.Тоффлер қоғам дамуын толқынның қозғалысы ретінде қарастырады. Ол адамзат қоғамының бүкіл дамуын үш кезеңге бөледі:

1. Аграрлық революция (“бірінші толқын”)
2. Өнеркәсіптік революция (“екінші толқын”)
3. Ақпараттық-компьютерлік революция (“үшінші толқын”).

Ол қоғамдық өзгерістерді техникалық прогрестің тікелей рефлексі ретінде қарастырады. Ол қоғамдық өмірдің әр түрлі қырларын талдайды, бірақ негізі ретінде энергетикалық база, өндіріс және бөлініс құрамына кіретін техносаладағы өзгерістер алынады.

О.Тоффлер болашақ қоғамдық дамуды талдай отырып, оның экономикалық қаңқасын электроника және ЭЕМ, ғарыштық кеңістік және биоиндустрия құрайды деп есептейді. Оның пікірінше, өндіріс, отбасы, ғылыми ойдың бағытының өзі, коммуникация жүйесі орталықтанудан орталықсыздануға, шоғырланудан шашырауға, кәсіпорынға жиналудан “электрондық коттедждегі” үй жұмысына ауысады. Тоффлер жаңа өркениетке дәл анықтама беруге тырыспайды, оның айтуынша “постиндустриалдық қоғам”, “ғарыштық дәуір”, “ғаламдық деревня”, “ақпараттық қоғам” және т.б. қолдануға келмейді, өйткені “олар жүзеге асып жатқан өзгерістердің нақты динамикасы, оның салдары барысындағы қайшылықтар мен қақтығыстар туралы дұрыс болжам бере алмайды”.

Жаңа өркениетке анықтама беруге көптеген ғалымдар ұмтылды. Дж.Литхайм - постбуржуазиялық, Р.Дарендорф - посткапиталистік, А.Этциони - постмодернистік, К.Болдуинг - постөркениеттік, Г.Кан - постэкономикалық, С.Алстром - постпротестанттық, Р.Сейденберг- посттарихи, Р.Барнет - постмұнайлық қоғам туралы айтады.

Мұнан ары қарай постиндустриалдық қоғам теориясы ақпараттық қоғам концепциясында нақтылана түседі. Ақпараттық қоғамның әр түрлі варианттары Д.Белл, А.Кинг, Дж.Мартин, А.Нормен, С.Нора, Дж.Нейсбит, Й.Масуда, Дж.Пелтон, М.Понятовский, Ж.-Ж.Серван-Шрайбер және т.б. сияқты теоретиктермен даярланды. Жалпы алғанда, олар ақпараттық қоғамды постиндустриалдық қоғам ретінде түсіндіреді.

Дәріс бойынша бақылау сұрақтары:

Жеңіл деңгей

1. Танымның негізгі әдістерін атаңыз.

Орташа деңгей

1. Қазіргі ғылымның жетістіктері және оның себептері.

Күрделі деңгей

1. Сциентизм және антисциентизм ұғымдарына анықтама беріп, талдаңыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Негізгі:

1. Ғабитов Т. Философия. Оқулық. Алматы, «Заң әдебиеті», 2018.

2. Кенни Энтони. Батыс философиясының жаңа тарихы, 2- том, Орта ғасыр философиясы: оқулық. Алматы, 2018.- 400 б
3. Темірғалиева Қ.А., Бәкірова А.Т. Философия: оқу құралы. Алматы, 2016.
4. Рысқалиев Т.Х. Философия тарихы:оқулық. Алматы, 2015.
5. Алтаев Ж., Қасабек А. Философия тарихы. Оқулық. Алматы, 2017.
6. Алтаев Ж., Қасабек А. Қазақ философиясы. Оқулық. Алматы, 2017.
7. Хрусталеv Ю. М. Философия:учебник. 2015.

Қосымша:

1. Шадинова Г.А., Көлеген Г.Б. Философия негіздері. Оқу-әдістемелік құрал.– Түркістан: Тұран. 2018.
2. Қоңырбаева К. Қазақ философиялық ойы эволюциясындағы еркіндік идеясы. Алматы, 2013
3. Сағиқызы А. Гуманистік дүниетаным: Әлеуметтік- мәдени негіздер. Монография. Алматы. 2013
4. Дайрабаева Г.Б., Шадинова Г.А. Ақпарат философиясы. Жоғары оқу орындарының магистранттарына арналған лекциялық жинақ. Түркістан, 2018
5. Философияның таңдаулы 25 кітабы Аударм.: Құранбек Ә., Рыскиева А.А. - Алматы : Ұлттық аударма бюросы, 2018

WEB сайттар:

- 1.Кенни Энтони. Батыс философиясының жаңа тарихы, 1- том, Орта ғасыр философиясы. Астана, 2018. <http://rmebrk.kz/>
2. Жекебаева М.Ә. Философия. Оқу құралы. Алматы, 2018. <http://rmebrk.kz/>
3. Бондаренко Ю.Я., Зекрист Р.И. Философия. Учебно-методическое пособие. Шымкент, 2019. <http://rmebrk.kz/>
4. Шинтаева Ф.Е., Жуматаева Ж. Основы философии. Москва, 2013. <http://rmebrk.kz/>
5. Горелов А.А. Основы философии. Москва, 2013. <http://rmebrk.kz/>